

A politikai érték-konzervativizmus perspektívái a 21. században

Leo Strauss, Polányi Károly és Segesváry Viktor pályaképei alapján

A 20. században a konzervativizmus eszmétörténetének meghatározó személyisége Leo Strauss (1899-1973). Filozófiája szorosan kötődik a modernség válságjelenségeihez. Szerinte a nyugati civilizáció alapvető konfliktusa a *racionális* és a *hit* kapcsolatának problematikája. Műveiben összeveti a *jó életre* vonatkozó bibliai eredetű elveket a modern filozófia álláspontjaival. Láncki András szerint „Ez a föloldhatatlan konfliktus táplálja a nyugati civilizáció fejlődését. Bármilyen merész lépésekre szánta is el magát a ráció a hosszú évszázadok alatt, amikor a racionális válaszok nem voltak kielégítőek, mindig a kinyilatkoztatáshoz fordultak az emberek. Athén a racionális, filozófiai gondolkodás szimbóluma, Jeruzsálem pedig a hité, a kinyilatkoztatásé, a Bibliáé. Egyik oldal sem tudott soha teljes sikert aratni a másik fölött, mert ha ez bármikor bekövetkezne, az a nyugati civilizáció végét jelentené. Ez a konfliktus áll Strauss politikai filozófiájának a háttérben.” (1)

Strauss kiindulópontja a modern kor válságjelenségeinek vizsgálata, amelyben a nyugati ember egyre inkább elveszíti hitét a racionalizmus mindenhatóságában. Ez nemcsak politikai, hanem morális és kulturális válságot is jelent. Mindehhez szorosan kapcsolódik az is, hogy túlzottan hamar szakítottunk a premodern értékekkel, illetve jellemző a modern tudomány önhittsége, ami gyakran szövődik össze ideológiákkal. *Strauss fontos megállapítása az is, hogy a modern kor politikai filozófiája egyre kevésbé értékközpontú, s ennek oka a morális tartalmaktól való távolságtartás.* Veszélyben látja az európai kultúra értékeit, illetve egyre felületesebbnek tartja a modern nevelés hatékonyságát. „Felfogása szerint a modern politikai gondolkodás az antik politikai filozófiai hagyománnyal való radikális szakítás folyamán keletkezett. A hagyományos és a modern politikai gondolkodás szembeállítása a modernség válságára vonatkozó filozófiai álláspont alátámasztásául szolgál. A modernség válsága a nyugati racionalizmus válsága, a nyugati kultú-

ra céljának az elhomályosulása. A racionalizmus válságának legnyilvánvalóbb jele a modern tudományeszmény megingása – olyan gondolat ez, amely a 19. század második fele óta gyakran elhangzott. Strauss nem volt eredeti gondolkodó abban az értelemben, hogy fölfedezett volna bármi „újat”. Viszont sajátos nézőpontja, valamint a régi szövegek elmélyült tanulmányozása és egyéni interpretálása megkülönböztetett helyet biztosított számára a túlnyomóan pozitivistá amerikai politikatudományon belül. A modern tudomány válságát Strauss a politikai gondolkodás területén próbálta meg értelmezni. Miben különbözik a modern politikatudomány a klasszikustól? Strauss válasza: abban, hogy a modern, pozitivistá politikatudomány lemondott az értékek vizsgálatáról és a politika morális aspektusának elemzéséről. Hogyan jutott idáig a politikatudomány? A válaszáért vissza kell mennünk a modernség kezdetéhez, Machiavelli, Hobbes, Locke és a többi klasszikus modern politikai gondolkodó tanításához. Velük kezdődött az a folyamat, amely a politikai gondolkodás megváltoztatásához vezetett és az értéktelen politikatudomány jelszavában csúcsondott ki.” (2)

Strauss képviselte azt az illúziót, hogy a modern politika erkölcstelenségével szembeállította az antik városállamok közéletében tapasztalható erkölcsiséget. Az európai civilizáció létrejöttében hangsúlyozza a Biblia és az antik görögök szellemiségét. Szerinte a modernitás világa akkor csúszott félre, amikor az egyre önhittebb racionalizmus nevében fokozatosan elutasították a vallást és a panteizmust, és ezzel párhuzamosan került előtérbe az ateizmus. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a jó élet alapjai azonosak az igazságossággal, a szeretettel és a jóindulattal, de a modernitás gondolkodói ezeket az értékeket eltávolították a vallástól, s ezt a problémát a 19. században Nietzsche képviselte a leghatékonyabban: „... döntő esemény következett be úgy az 1870-es és 1880-as évek tájékán: felbukkant Nietzsche. A nietzschei kritikát egyetlen tételre vezethetjük vissza:

a modern ember meg akarja őrizni a bibliai moralitást, miközben elhagyja a bibliai hitet.” (3)

Strauss a modernség válságát a *historizmus* kritikáján keresztül is jellemzi. A történelem vizsgálata és tanulságainak számbavétele igazából a 18. századtól válik fontossá (a történetfilozófia kifejezés például Voltaire találmánya), és legfőképpen a német intellektuális gondolkodásban vált a társadalomtudományok részévé. Ennek szellemében bármely esemény, eszme stb. változásának megértése a történeti hermeneutika alapján művelendő. Strauss megfordítja a történeti megismerés irányát, és nem a jelenből következtet a letűnt korok összefüggéseire, hanem a múlt jelenségeiből építkezik a jelen felé. (4) Ezt még kiegészíti azzal a módszerrel is, hogy a történelmi elemzés tárgyaként szolgáló korszakot az akkor élt emberek gondolkodásának rekonstrukciója alapján vizsgálja, tehát az egykori önértelmezéseket veszi alapul.

Strauss historizmus-kritikája arra irányul, hogy megkísérelje a modern politikai filozófiát rehabilitálni. Ebben jelentős teret biztosít a modernitást legfőképpen jellemző progresszivitás-elv bírálatának. Ebből fakad korunk egyik irreális illúziója, a végtelen fejlődés eszméjébe helyezett csodavárás, ami a hedonista életszemlélet partalan terjedésével párhuzamos. Itt már jelen van Straussnál – igaz implicit módon – a modern tömegtársadalom fogyasztói világának kritikája. Mindezzel rámutat arra, hogy a historizmus a 20. századra a *nihilizmusba torkollott*. Ez a végpont egy sajátos útvonal záróakkordja. „A történeti iskola a francia forradalommal szembeni reakcióként született meg. A historizmus több fejlődési szakaszon ment keresztül, s azzal lépett föl, hogy a helyi és időleges tényezők fontosabbak, mint az egyetemes normák. Azáltal, hogy a historista iskola jelentéktelennek nyilvánította az egyetemes normákat, egyben ki is húzta a talajt minden olyan törekvés alól, amely túl akar emelkedni a konkrétan, az aktuális körülményeken. Ugyanakkor a historizmus nagy erőfeszítéseket tett, hogy pótolja az elveszett normákat. Fejlődésének második szakaszában a historizmus a pozitívizmus egyik válfajaként jelent meg. Deklarálták, hogy a pozitív tudomány egyszer és mindenkorra a teológia és a metafizika helyére lép: empirikus megismerés révén valódi ismeretekre tehetünk szert.

A historista iskola hiába keresett konkrét normákat, ez nem sikerült neki, viszont az egyetemes normákat mind fölszámolták.” (5)

Strauss történeti és politikai filozófiája, s azon belül konzervatív eszmerendszere jelentős hatást gyakorolt a múlt század hetvenes éveitől az Egyesült Államokban, ahol 1933-tól haláláig három egyetemen is tanított. Tanítványainak és követőinek (straussziánusok) két csoportja alakult ki. (6) Az elsőt *chicagói iskolának* nevezték, és főleg liberális-baloldali értelmiségből verbuválódott (Irving Kristol, Paul Wolfowitz, Donald Rumsfeld, Abram Shulsky). Tevékenységük fő célja egy magasan kvalifikált, intellektuális elit létrehozása. A másik csoportot *keleti straussziánusoknak* nevezték, s ők a liberális és globális demokrácia úttörőinek tekinthetők.

Strauss elmélete rendkívül fontos szerepet töltött be az elmúlt negyven esztendőben az Egyesült Államok politikai és gazdasági adminisztrációiban, hiszen főleg a Reagan korszaktól az amerikai stratégiai meghatározó elve a neokonzervatívizmus. (7) A straussziánus politikusok rendszeresen tartottak évente informális találkozókat, ahol főleg Amerika világpolitikai szerepe volt a téma. Itt alakították ki a legfelsőbb bíróság bírái, a Fehér Ház és a Pentagon munkatársai azt az ideológiát, amely – szerintük – meghatározza az Egyesült Államok különleges szerepét a 21. században. E politikusok számára a legfontosabb elméleti kötőanyag az volt, hogy a liberális demokráciák nem képesek polgáraik számára követendővé tenni az intellektuális és erkölcsi normákat. „Az ebből levont gyakorlati konzekvencia végzetes: a társadalmi elitnek jobban áll, sőt, kötelességünk az igazság manipulálása. Szabadságukban áll, hogy „kegyes hazugságok”-hoz és az igazság szelektív használatához folyamodjanak, amint azt Platón javasolja. A Strauss által élete végéig vallott politikai filozófiának elsősorban ezek az elemei idézik a fejére manapság Amerikában azt a vádat, hogy a náci-kon tanulmányozta a tömegmanipuláció módszereit. A Wolfowitzhoz hasonló straussziánusokról és az iraki háború többi mozgatójáról pedig azt gyanították, hogy csupán a politikai tanulságot vonták le Strauss munkásságából a saját céljaik érdekében. A Szaddám Huszein ellen viselt háború részben kitalált okai a németországi emigrán-

sok filozófiai örökségéből fakadnak. Így jön létre az összeszkívés-elmélet, amely szerint Strauss a bábjátékos, s az általa mozgatott szálakon függnek a Bush-kormányzat tagjai.” (8)

Sokan vizsgálták azt, hogy Strauss, mint politikai filozófus, miként érte el azt a sikert, hogy ily nagy népszerűségre tett szert az amerikai gazdasági és politikai élet befolyásos vezetőinek körében. Az elemzők egyetértenek abban, hogy Strauss egyetemi szemináriumai váltak rendkívül közkedveltté, ahol legfőképpen az antik szerzőkről tartott előadásokat, és a jelenkorral viszonylag keveset foglalkozott. Hallgatóit elbűvölték Szókratész és Platón történetei az örök igazságokról, és megtanulták tisztelni a nagy filozófusokat. A klasszikus történeti példák rámutattak arra, hogy hová jut az a modern társadalom, ahol középpont nélkülivé és engedékennyé válik az erkölcs, ahol parttalaná lesz a szexuális forradalom, és háttérbe szorul az intellektualitás szemlélete. Mindebben belátható volt az is, hogy a vallás szekularizációja gyengíti az államberendezkedés tartósságát.

Strauss az Egyesült Államok létrejöttének történetében az egyik fő problémának azt tartotta, hogy az európai vallásüldözések elől elmenekült alapítók elválasztották az államtól az egyházat, s ennek következtében romlott meg fokozatosan a közmorál. Ugyancsak a neokonzervatív ideológia elméletéből fakadt az, hogy Amerikában a fontos politikai küzdelmeket kulturális értékekbe burkolva vívják meg. Az egyik ilyen vita arról szólt, hogy a magánélet politikai jellegű-e vagy sem? A neokonzervatívok szerint az államnak nem kell beavatkoznia a gazdaságba, viszont a polgárok magánéletével törődnie kell. (9)

Apolitikai elemzők szerint a neokonzervatívok hatalmának két forradalma zajlott le az utóbbi harminc esztendőben: az első Reagan elnökségének két ciklusát jelentette, míg a második az ifjabb Bush megválasztásával kezdődött. Közös jellemzőjük, hogy a Fehér Ház politikája fontos szerepet juttatott a keresztény vallásoknak az amerikai patriotizmus újraépítésében. A második iraki háború óta a konzervatív eszmerendszer középpontjába az amerikai külpolitika került. W. Bush első megválasztásakor a neokonzervatív szemléletű gazdaság és politika legfőbb képviselői támogatólag sorakoztak fel, és – hűségesen kitartva – szerepet vállaltak az újráválasztásban

is. Eredményességük egyik szellemi inspirációja az volt, hogy az evangéliumi keresztény elvek hangoztatásával képesek voltak a különféle vallási közösségekhez tartozók szavazatait begyűjteni. „A közeledésben nagy szerepet játszik, hogy a neokonzervatívok elkötelezett Izrael-pártisága találkozzon az ún. *fundamentalista keresztények* valóságilag legitimált politikai felfogásával, a keresztény cionizmussal. Ennek alapja a már említett amerikai mítosz: a pioneer-ek üldözött csoportja felépíti saját szabad államát, s ezt a hagyományt viszhangozza Izrael alapító mítosza is. Amerikában e tradíció, az ebből kinövő patriotizmus és vallási attitűd megtestesítői az *evangéliumi neoprotestáns, projudaista* kisegyházak, amelyek elkötelezettek a Biblia szó szerinti értelmezésében. A *keresztény cionistáknak* nevezett, politikailag igen aktív *evangéliumi-neoprotestáns* réteg filozófiájában az eredeti amerikai pioneer-mítosz összeolvadt Izrael állam mítoszával.” (10)

Az elmúlt negyven esztendőben a neokonzervatív elit az amerikai élet szinte minden területén vezető szerepet vívott ki. Rendkívül fontosnak tartották a befolyás kiépítését a kutatóintézeteken és az egyetemeken. Innen táplálkoznak a különféle tervezőhálózatok, amelyekhez folyóiratok és könyvkiadók kapcsolódnak nagy számban. Nagy hangsúlyt helyeztek a politikai marketingre és a lobby tevékenységre. A fő céljuk a közélet tematizálása, azaz nagyban meghatározták a nyilvános diskurzusok témáit, és így a médiákon keresztül képesek voltak befolyásolni a választásokat. Mindehhez a támogatási feltételeket a széles körben megszervezett alapítványok biztosították. (11) Mindennek következtében a neokonzervatív irányzat az Egyesült Államokban jelenleg is meghatározó szerepet tölt be, s ezt annak köszönheti, hogy tudatosan kiépített szellemi bázisai alapján a társadalmi és a politikai élet szinte minden területén jelen vannak a képviselői.

Az amerikai konzervatív eszmerendszer gyakorlati működésének tapasztalatai között fontos szerep jut az *értékonzervativizmus* elveinek. Ennek közgazdasági alapjai tekintettel vannak arra is, hogy a társadalomban reális szükségletek mutatkoznak olyan javak iránt is, amelyeket a piaci mechanizmusok nem kínálnak fel, illetve a mindennapi életnek megtalálható olyan területei is, ahol nem a fogyasztói szemléletmódok

és kényszerek uralkodnak. A konzervatív állam koncepciója tekintettel van a társadalom azon csoportjaira és rétegeire is, amelyek nem tudtak bekapcsolódni a versenybe, avagy kihullottak abból. Ennek a magatartásmódnak az alapja az etikai elvekből fakadó szolidaritás. Mindennek politikai célja pedig az, hogy egy nagy létszámú társadalomban az aszociális tömegeket a kormányzat kezelni legyen képes.

Ugyanakkor a konzervatív állam nem vállalja fel a szociális juttatások és szolgáltatások klasszikusan jóléti elvét, hiszen ha a polgárok egyre nagyobb tömege tekinti természetesnek az ingyenes és kedvezményes szolgáltatásokat, akkor csökken a társadalom tagjainak elvárható öngondoskodási képessége. Ez a folyamat pedig könnyen vezethet konfliktusokhoz, válságokhoz. Itt a legfőbb feladat a jóléti programok optimális mértékeinek megtalálása. „Amit tehát a modern értékonzervativizmus valójában célul tűzhet ki, azt a legtalálékosabban a „szociális piacgazdaság” (sajnálatos módon mára kissé elkoptatott) fogalmával ragadhatjuk meg. Némi sarkítással és egyszerűsítéssel úgy fogalmazhatunk, ez a liberálisok (és a neokonzervatívok) „éjjeliőrállamánál” tágabban, a szociáldemokraták (szocialisták) „jóléti államánál” viszont egyértelműen szűkebbre vonja meg az állami szerepvállalás határait.” (12)

Mindez felveti a konzervativizmus viszonyát a modernizáció kérdéséhez, azaz mennyire lehetséges konzervatív alapokon modernizációs folyamatokat elindítani? Nyilvánvaló az – sokak tévhitével szemben –, hogy *a konzervatív gondolkodói attitűd egyáltalán nem ellentétes a változtatás igényével*. Sőt, progresszív folyamatokban igen pozitív szerepet tölthetnek be a nemzeti sajátosságok. Mindez, egy értékonzervatív programot hirdető állam keretei között, egyesíthető a szociális piacgazdaság értékeivel. (13)

A múlt század végén a kelet-európai rendszerváltozások nyomán a szocialista típusú gazdaságok ellehetetlenülése egyértelművé tette, hogy a kapitalizmus 21. századi történetének is a piacgazdaság lesz a fő iránya. Polányi Károly kutatásai alapján a gazdasági és társadalmi kapcsolatok két típusa lehetséges: az elsőben a társadalom különféle szegmenseinek rendelődik alá a gazdaság világa, ezt *beágyazott gazdaságnak* hívjuk, míg a másodikban a gazdaság emelkedik

a társadalom és a kultúra világa fölé, ezt pedig *ön szabályozó piacnak* nevezzük. „Ehhez kapcsolódik a gazdaság „szubsztanciális” és „formális” értelmének világos szétválasztása: míg az első fogalom a gazdasági tevékenység lényegére utal, vagyis arra, hogy az élet anyagi feltételeit minden korban biztosítani kell valamilyen módon, a második felfogás a „tisza közgazdaságtan” álláspontját tükrözi, és a gazdaságot azzal a tevékenységgel azonosítja, amely a szűkében levő erőforrásokat a lehető leggazdaságosabban, a „racionális választások elméletének” az alapján kívánja felhasználni.” (14)

E kérdésnek számtalan összetevője lehetséges. Ha a gazdaság rendelődik alá a társadalomnak, akkor a gazdasági tényezők nem válhatnak túlnyomóvá, dominánssá, és a piaci típusú gondolkodásmód mellett más jellegű értékek (vallási, kulturális) is alakíthatják a közösség sorsát. Ez a forma azt jelenti, hogy a társadalmi élet számtalan kapcsolatrendszerre, intézményre nemcsak a gazdasági érdekekből vezethető le. Abban az esetben viszont, ha a társadalom válik alárendeltté a gazdaságban, akkor a gazdaság, mint autonóm szféra, a társadalom minden területe fölött uralkodóvá válik, azaz a közösségi kapcsolatok rendszereit, szinte kivétel nélkül, a piaci folyamatok uralják.

Ez azt is jelenti, hogy a társadalom a gazdasági-hatalmi érdekek kiszolgálójává degradálódik. Ennek a jelenségnek a veszélye elég nagy mértékben tapasztalható napjaink tömegtársadalmának működésében, ugyanis ennek olyan következménye is lehet, hogy például az etikai elvek pluralizálódása miatt nagy mértékben válnak negatívvá az erkölcsi viszonyok. Az intő jelek arra figyelmeztetnek, hogy az értékonzervatív elvek alapján szervezett társadalom és állam képes olyan programot felállítani, amely rádöbben a tömegtársadalom tagjait arra, hogy a gazdaság világán kívül is van élet, azaz léteznek és fontosak azok az értékek, amelyek pénzügyi szempontból ugyan haszontalanok, de az emberek és csoportok közötti kapcsolatokban rendkívül fontosak. Ide tartoznak a társadalmi kapcsolatok azon értékei is, amelyek csak nagyon hosszú idő alatt hatnak vissza a gazdaságra. (15)

Mindezt annak a fényében kell értékelnünk, hogy a napjaink tömegdemokráciában működő kapitalizmus a fogyasztói szempontból szervezett közösségekben elfedi, elnyomja azokat az erkölcsi és kulturális összetevőket, amelyek által az emberi habitusok nem piaci alapú értékekkel gazdagodhatnak.

Segesváry Viktor nemrégiben megjelent tanulmányában (16) a globalizáció kialakulásával összefüggésben jellemzi a piacgazdaság új szerepeit. Rámutat arra, hogy a globalizáció elterjedése számtalan hiedelmet indukál a modern társadalmi közgondolkodásban. „*A globalizáció voltaképpen nem a piacgazdaság sikere, sem nem a demokrácia elterjedésének következménye, hanem egyszerűen a technológiai fejlődés mai állapotának egyik, bár nem feltétlenül szükséges, velejárója.* Ebben a vonatkozásban nyilvánvalóan a pénzügyi piacok integrálódása és a monetáris rendszereknek az előző koroknál nagyobb fokú egymásra hatására gondol mindenki. A pénzügyi piac integrálódása nem jelent tulajdonképpen mást, mint a pénzügyi műveletek technikai eszközök által lehetővé tett majdnem egyidejűségét, és általában a monetáris, pénzügyi vagy áru piacokra vonatkozó információknak az egész világon egy időben való elérhetőségét. Viszont, például, a világkereskedelem globalizálódásáról értekezni teljesen értelmetlen; nemcsak azért, mert bizonyos fokú árucseréről tudunk már évek óta, hanem elsősorban azért, mert a globális világ kereskedelme kevés strukturális változást mutat az előző korszakok kereskedelmével összehasonlítva (kivéve egyes, új áru kategóriák megjelenését), s a kereskedelmi globalizálódás statisztikailag nem jelent mást, mint a legfejlettebb nemzetgazdaságok közötti árucserének egyre intenzívebbé válását. A gazdasági globalizáció, és az ennek köszönhető egyre fokozódó verseny, kitűnő érv viszont azon vállalati vezetők számára, akik, az átszervezés és a világpiac feltételeihez való adaptálódás ürügyén, vállalatuk tőzsdéi értékét, ami ma a legfontosabbnak számít karrierjük szempontjából, akarják növelni.” (17)

Segesváry amellet érvel, hogy az új információs technológiák ugyan megkönnyítik a piaci csereforgalmak működését, de nem változtatták meg a gazdasági folyamatok korábbi fő jellegeit. Tehát a globalizációval kapcsolatban nem a kom-

munikációs technológiák újdonságaira helyezi a hangsúlyt, hanem arra a politikai-nagyhatalmi jelenségre, amelyben az amerikai gazdasági hegemónia a fejlett világon kívüli civilizációkra is ráerőszakolja a nyugati fogyasztói világ trendjeit. Ez a tendencia a tőzsde támogatásával hosszú ideig képes fenntartani a csereviszonyok asszimetriáit és a mikrogazdasági egyenlőtlenségeket. Ennek lényege, hogy a globalizációs folyamatok olykor mesterségesen is élezzik az eladók és vevők kapcsolatainak kiegyensúlyozatlanságát, hiszen ez teszi lehetővé, hogy rendkívül költséghatékonyan és – a virtuális gazdaság segítségével – sokkal nagyobb haszonnal kecsegtetnek, a szolgáltatás- és árutranzakciók mellett, a pénzügyi tranzakciók. E folyamat létrejöttében meghatározó szerepe van a virtuális felületek működésének. (18)

Segesváry arra is felhívja a figyelmet – az egyre nagyobb fokú virtualizálódással kapcsolatban –, hogy a fejlett világban a mindennapi élethez szükséges árucikkek előállítására egyre csökkenő tendenciát mutat, míg a szolgáltatási szektorok jelentősége párhuzamosan megnövekszik. Az alapvető szükségleti termékek előállítása egyre inkább áthelyeződik a harmadik világ országai-ba, valamint a kelet-közép-európai térségbe. Ez a folyamat átalakítja az egyes vállalatok értékét is, hiszen már nem az áru forgalom mértéke számít, hanem a tőzsdéi virtuális értékelés. (19)

E folyamatok következményeként Segesváry azt feltételezi, hogy a globális piacgazdaság jelenkori folyamatai könnyűszerrel vezethetnek a jóléti állam végéhez, hiszen a pénzpiacok érdekalternatívái, és az egyre korlátlanabbá váló társadalmi individualizmus csökkenti az állami beavatkozás lehetőségét, s ennek következményei lehetnek a szociális szektorban is. Ezt a tendenciát érzékeli a nyugat-európai kormányzatok is, hiszen egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a tőzsdéi alapon működő globalizálódó gazdaság és a szociális védőháló összehangolására. Ezzel szorosan függ össze az a kérdés, hogy a fejlett nyugat-európai államokban az elmúlt négy évtizedben a nagyszámú bevándorlók ellátásának szociális tényezői jelentős nehézségeket okoznak. E súlyponti problémák megoldásában viszonylag kevesebb eredményt nyújt a sokat hangoztatott politikai és társadalmi szolidaritás.

Megnehezíti még a jelenkori közgazdasági és gazdaságtudományi előrejelzések realitását az is, hogy a globalizált tőzsdegazdaságban jelentős szerepe van az irracionális döntéseknek és folyamatoknak. „Ennek legjobb bizonyítéka a tőzsdepiacok elképesztő magatartása, amikor nem egyes fontos gazdasági eseményekre, nem döntő politikai történésekre reagálnak, hanem politikusok vagy gazdasági vezetők nyilatkozataira és – sokszor – ezek meggondolatlanul kimondott véleményeire.” (20) E körülmények között figyelhető meg a globalizálódott piacgazdaság egyik legfontosabb jelensége az elmúlt években, a nagyvállalati fúziók versenye.

A globalizáció erősítette fel azt – a kapitalizmus történetében egyébként nem ismeretlen jelenséget –, hogy a vállalatcsoportok közötti verseny következtében a piaci műveletekben a biztonságot az jelentheti, ha a cég minél nagyobb, minél több földrészre terjed ki, és minél több gazdasági ágazatot foglal magába. A nagyság így módon való hajszolását Segesváry a *fúziók ámokfutásának* látja, amely többféle képpen is megvalósulhat: egyenrangú partnerek természetes gazdasági szövetségeként; különböző gazdasági erejű cégek között pedig az erősebbek beolvasztják a gyengébbeket.

A mamutvállalatok kialakulása a kezdeti hatékonyság eredményei után jelentős korlátokba is ütközik, hiszen az egyre polarizálódottabb világpiaci igényeket – a költséges ökkentési verseny miatt – kevésbé képes kielégíteni. Jellemző, hogy a nagy fúziók általában negatív szociális következményekkel járnak, illetve gyakoriak a gyárbezárások. Emellett a nagy fúziók, a gazdasági mellett, óriási politikai és társadalmi befolyást is felhalmozhatnak, s ez látható abban a jelenségben is, amikor különféle holdingok könnyűszerrel befolyásolják egy adott ország politikai működését. Segesváry felhívja a figyelmet arra, hogy „Az óriásvállalatok antidemokratikus jellegét még inkább kihangsúlyozza az, hogy szavuk, gazdasági és pénzügyi fontosságuknál fogva, minden társadalmi és politikai kérdés megoldásában igen nagy súllyal esik latba, annak ellenére, hogy semmiféle demokratikus legitimitással nem rendelkeznek, bár szinte közintézményként tekintik őket a szakértők és a közvélemény egy része. Viszont senki nem vetheti az óriásvállalatok szemére, egy

morál nélküli és csak a hasznossági elvet ismerő korban, hogy súlyukat saját érdekükben való megoldások elérésére használják fel.” (21)

Segesváry kritikája beleillik abba a viszonylag új jelenségbe, ami az elmúlt két esztendőben egyre nagyobb hangot kap a globalizáció kritikájával kapcsolatban. Ez az elmélet arra mutat rá, hogy napjainkban a globalizáció elérte a legmagasabb szintjét, és a következő években egyfajta visszarendeződése lesz tapasztalható. Elemzők mindezt azokra a folyamatokra építik, amelyekben bebizonyosodni látszik az, hogy a globalizáció hirdette ígéretnek jelentős része nem valósult meg. Természetesen itt szigorúan különbséget kell tenni a globalizáció folyamatának pozitív és negatív jelenségei között. Ezt annál is inkább nehezebb megtenni, hiszen ugyanazon folyamat egyik országban pozitív, de egy másik társadalomban negatív szerepet implikál. Például pozitív értékeket tulajdoníthatunk annak a jelenségnek, amely a határok nélküli világot hirdette meg, ahol az emberek, a gondolatok, a szolgáltatások és az árucikkek korlátok nélkül áramolhatnak. A kultúrák ennek kapcsán jobban megismerhetik egymást.

Ugyanakkor az egyes nemzetgazdaságok továbbra is megtartották jelentős súlyukat, azaz a nemzetközi gazdaság középpontja továbbra is a nemzetgazdaságok rendszere: „... az államok ma is fontos tényezők. Az Európai Unió, az USA kormánya és a kínai állam ma erősebb gazdasági tényezők, mint tíz évvel ezelőtt. Kínában például inkább a transznacionális társaságok táncolnak úgy, ahogyan az állam füttyül, mint megfordítva.” (22)

Ezt a tendenciát erősíti még az is, hogy a beavatkozó állami intézkedéseknek, kormányzati politikáknak továbbra is döntő jelentősége van a nemzeti és nemzetközi gazdaságokban. Új jelenség az is, hogy a '90-es évektől kialakuló transznacionális világgazdasági elit működésében az utóbbi években vezető szerepet vívott ki az Egyesült Államok gazdasági elitjének nacionalista frakciója. Ennek következtében láthatóak azok a tendenciák, amelyek – a tisztességes nemzetközi gazdasági verseny mellett – azzal a céllal működnek, hogy megrövidítsenek, vagy ellehetetlenítsenek egyes nemzetgazdaságokat.

Az is problémát jelent, hogy a nemzetközi gazdaságirányítás globalizálódott szervezetei (például Világkereskedelmi Szervezet, Világbank, Nemzetközi Valutaalap) egyre alacsonyabb hatékonysággal működnek, és elindított projektjeik jelentős része válságjelenségektől szenved. (23) A globalizáció gőzhengerének lassulását jelzi az is, hogy kb. 6-7 igazán világméretű nagyvállalaton kívül a transznacionális holdingok zöme piaci működését a származási országában, illetve annak régiójában fejti ki. Ebben a helyzetben nehéz összegezgetni a vállalatok részéről a különböző előjelű piaci szerepeket, ugyanis minden együttműködés alapvető feltétele és célja a piacszerző folyamatokban, hogy a versenytársak pozícióinak gyengítését ériék el.

Ennek a jelenségnek egyik metszete a szabadkereskedelem és a protekcionizmus kapcsolata, amelynek példája az, hogy amíg a Clinton-kormányzat a szabadkereskedelem vonatkozásában tett lépéseket az USA stratégiáját illetően, addig a W. Bush-adminisztráció a szabadkereskedelem hirdetése mellett legfőképpen a neokonzervatív elit számára hasznos protekcionizmusra épít. Az is legondolkoztató, hogy például az elmúlt években Kínában kb. 120 millió lakost sikerült kiemelni a szegénységből, de ezt nem neoliberais programoknak köszönheték, hanem a konzervatív jellegű intervencionista állami beavatkozásoknak. Mindezt csak színezi az a tény, hogy a globalizáció elméleti stratégiái továbbra is a vég nélküli növekedést hirdetik, mint a sikerek legfőbb zálogát, de emögött óriási pénzügyi válságok, gazdasági összeomlások, magas olajár és negatív klíma-jelenségek állnak. A globalizáció megtorpanását erősítik azok a világméretű tömegmozgalmak, amelyek a vezető hatalmak csúcstalálkozóit kísérik (Seattle, Prága, Genova, Cancun, Heiligendamm stb...).

E jelenségekkel párhuzamosan bontakoznak ki olyan tendenciák is, hogy egyre több harmadik világbeli ország utasítja vissza a különféle tőkés világszervezetek szerkezetátalakítási és támogatási programjait, illetve a kedvezőnek látszó hiteleket. Például a latin-amerikai országok (Bolívia, Argentína) vezetői olyan programokat hirdetnek, amelyeket már nem a nagy transznacionális intézmények és világvállalatok igénybevételére alapoznak, hanem inkább regionális

integrációkat és közvetlen kooperációkat hoznak létre. Mindenesetre egyre több érv mutatja azt, hogy a globalizáció már nem egy újabb fejlődési fázist jelent a kapitalizmus történetében, „... hanem a tőkés termelési rend strukturális válságára adott válaszkísérlet.” (24) Ezzel kapcsolatban a globalizmus jövőjével foglalkozó elemzők közül már egyre többen beszélnek a globalizáció utáni kor lehetőségeiről.

Ezt teszi Segesváry Viktor is, aki a konzervatív eszmerendszer alapján kritizálja a globális világpiacon ideológiáját. Ugyanis a konzervativizmus rámutat arra a veszélyre, amit a parttalan ideológiai agy mosásokon keresztül hangoztatott szabadpiaci szerveződésméletek sulykolnak. Ezzel állítja szembe az állam szabályozó szerepét, amelynek szorosan együtt kellene működnie a civil társadalom támogatásával. Azt is be kell látni, hogy túlzottan nagy reményeket fűztek a liberálisok a *láthatatlan kéz* korrigáló szerepéhez a piaci folyamatokban. Segesváry szerint a kézzelfogható globális válság helyett a gazdasági regionalizmus, az autonóm gazdasági egységek működései és a nemzetgazdaságok piaci rendszerének kapcsolatai teremthetnének egy koherensebb világgazdasági korszakot. Ennek alapfeltételei: 1. a helyi civilizációs tradícióknak megfelelő integráció és kohézió; 2. autonóm és lokális regionalizmus, amely magában hordozza a kooperatív és participációs elveket; 3. az árúk és szolgáltatások szabad áramlása mellett az eltérő etnikai, vallási és foglalkozásbeli csoportok közötti szélesebb kulturális együttműködés; 4. új összefogási és társulási kötelékek (consociatio) működésére alapozni a különféle szuverenitásokat; 5. az új regionalizmust már nem az államok, hanem a civil társadalom szervezik.

Természetesen Segesváry javaslata nem zárja ki azon globális tendenciák továbbélését, működését, amelyek elősegítik a regionális működések kialakulását. Hiszen például környezetvédelmi szempontból úgy globális, mint regionális szinten szükséges együttműködni. Ez az elv figyelmeztető lehet az Európai Unió jelenlegi törekvéseivel kapcsolatban is, hiszen erősen fönnáll annak a veszélye, hogy a hirdetett jövőképpel szemben Brüsszel inkább egy bürokratikus hegemoniát képvisel. Mindebben igen fontos szerepe kell, hogy legyen a lokális értékekre épített erős régi-

ókból álló Egyesült Európának, hiszen könnyen kivehető a mai világpolitikai tendenciákból az, hogy a következő évtizedekben Európa sorsának próbaköve az amerikai és ázsiai hegemon törekvések megfelelő kezelése lesz.

Ha mérlegre tesszük az e tanulmányban végigkövetett konzervatív attitűd történeti és morfológiai jelenségeit, láthatjuk, hogy a konzervativizmus eszmerendszerének gyakorlati működése önmagában kevésbé értelmezhető, szükséges párhuzamba állítani a liberalizmus elvrendszerét képviselő szabad piacgazdasági aktualitásokkal. Korunk alapvető paradigmája a két eszmerendszer tudatos alkalmazásának képessége. Ezt kell beágyazni a modernizáció körülményei, valamint a demokratizmus hagyományai közé. Szakítani kell azzal a felületes olvasattal, amely szerint a *konzervativizmus* pusztán a stabilitásra építő, megtartó regresszió lenne, amely előbb-utóbb totalitarizmushoz vezethet, illetve, hogy a liberalizmus mindössze a láthatatlan kéz utópisztikus, kiegyenlítő szerepében bízó és a parttalanságot sugalló *anything goes*-ként tűnhet fel.

A fentiekben bemutatott folyamatok geopolitikai és geoökonómiai következményei jelentős mértékben felértékelődnek a jelenkori migrációs válság, a Brexit és Donald Trump győzelme után.

GARACZI IMRE

Jegyzetek

1. Láncki András: *A XX. század politikai filozófiája*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997. 137.o.

2. Láncki András: *Modernség és válság. Leo Strauss politikai filozófiája*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft. Budapest, é.n. 218.o. (A továbbiakban Láncki)

3. Leo Strauss: *Progress or Return?* In: *The Rebirth of Classical Political Rationalism*. The University of Chicago Press, 1989. 239.o.

4. „Strauss kiindulópontja – mint láttuk – egy hermeneutikai kérdés volt, nevezetesen az, hogy miként lehetséges régi szerzők műveit elemezni, igazi tanításukat megtalálni. Strauss sokat merített a középkori zsidó filozófusok, elsősorban Maimonidész filozófiájából és útmutatásaiból. Azt is láttuk, hogy Strauss lényegében Spinoza nyomdokán haladt, amikor elfogadta azt az alapelvet, hogy „egy művet önmagából” (Spinoza

esetében a Bibliából) kell megérteni.” In: Láncki 38.o.

5. In: Láncki 46.o.

6. Lásd Láncki 181.o.

7. „1981-ben a neokonzervatívok is támogatták Ronald Reagan megválasztását, majd újrávlasztása idején is felsorakoztak mellette. Elsősorban nekik volt köszönhető, hogy a Reagan-éra bevezette a monetáris gazdaságpolitikát adócsökkentéssel (1981) és a kormányzatnak a gazdasági életből való kivonulásával (Reaganomics). A két ciklus alatt végigvitt konfrontatív második hidegháború is a neocon eszmeiség szerint alakult. Reagan nyilatkozataira, kulturális nézeteire jellemzőek voltak a konzervatív vonások (az amerikai életforma diadalának hirdetése, optimista patriotizmus, a középosztály megnyerése, a családi élet védelme, a bürokrácia leépítésére tett ígéretek, vallásos retorika.)” Békés Márton: *Az amerikai neokonzervativizmus áttekintő elemzése*. In: *A hagyomány elmélete. Tanulmányok a konzervativizmus tárgyköréből*. Szerkesztette: Békés Márton, Majoros István, ELTE-BTK, Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest, 2005. 65.o. (A továbbiakban: Békés)

8. Gerhard Spörl: *A Leo-konzervatívok*. In: *Valóság*, 2003/11. 113.o. (A továbbiakban: Spörl)

9. „A nagy csatákat Amerikában azóta is a magzatelhajtás és a halálbüntetés, a homoszexualitás és a házasságot megelőző nemi élet kapcsán vívják, vagyis egy olyan keresztény lelkületű ország erkölcsi értékei kapcsán, ahol a szabadság gyanús felfogásnak számít. Ezért döntő jelentőségű, hogy mely bírakat választják be a legfelsőbb bíróságba, mert hiszen végső soron ők döntenek az országban érvényesülő szabadság mértékéről, mivel a legfontosabb esetek előbb-utóbb a legfelsőbb bíróságon kötnek ki. E testület kilenc bírása közül az ókonzervatív Clarence Thomas straussziánusnak számít.” In: Spörl 115.o.

10. In: Békés 69.o.

11. A legismertebb és legnépszerűbb agytröszt az 1943-ban alakult, Washington D.C.-ben működő American Enterprise Institut for Public Policy Research (Amerikai Vállalkozók Intézete a Politikai Kutatásokért, AEI). Az intézet alapértékeiül a személyes vállalkozást, a minimálállamot, Amerika kulturális és politikai életképességének fokozását, valamint az erős

nemzeti védelmi politikát és a nemzetközi aktivitást jelöli meg. Az AEI kutatásait a neoliberális gazdaság és kereskedelem, a szociális jólét, az állami adók és kiadások, a nemzetközi kapcsolatok, a kül- és védelmi-, ill. biztonságpolitika és az amerikai közpolitika, a politológia témáira összpontosítja. Az AEI befolyásos lapja, a *The American Enterprise*, az intézmény könyvkiadással és publikációk közlésével is foglalkozik. Összekötései a kormányzattal igen szorosak, leginkább a hivatalos adminisztráció, az üzleti élet, a közgazdaságtudomány művelői felé bír komoly befolyással: 50 állandó tudóst, számos országosan ismert közgazdászt, politológust és külpolitikai szakértőt foglalkoztat, több mint száz egyetemi és kutatóközponti munkatársa van, munkáját magánszemélyek, nagyvállalkozók, alapítványok és társaságok, cégek finanszírozzák. Tagjai közül érdemes kiemelni olyan jelentős neocon személyiségeket, mint Irving Kristol, Gerald R. Ford, Jeanne Kirkpatrick, Michael Leeden, Joshua Muravchik, Michael Novak.” In: Békés 71-72.o.

12. Egedy Gergely: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2001. 73.o. (A továbbiakban: Egedy)

13. „Az értékonzervatív alternatíva ugyanis a fejlődés leginkább „egyediesített”, s ezért a leghatékonyabb útjának a megtalálását teszi lehetővé, sőt ettől remélhetjük a legtöbb védelmet a nemzeti identitás és kultúra védelmében is. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a konzervatív társadalomszemlélet minél alaposabb tanulmányozása.” In: Egedy 76.o.

14. In: Egedy 80.o.

15. „Az értékonzervatívok egyrészt azért állhatnak ki az állami szerepvállalás bizonyos (körültekintően és bölcsen megválasztott) formái mellett, mert bizonyítható, hogy azoknak van olyan társadalmi hasznuk, amit nem lehet pénzben mérni, másrészt pedig azért, mert ezek hosszabb távon kifejezetten gazdasági tekintetben, pénzben mérhetően is „megtérülnek”. (S ezáltal tulajdonképpen a piaci mechanizmusok működését is stabilizálják.)” In: Egedy 84.o.

16. Segesváry Viktor: *21. századi konzervativizmus. Tanulmány egy új világgép és társadalom kialakításának szükségességéről*. Mikes International, Hága, 2006. (A továbbiakban: Segesváry)

17. In: Segesváry 64.o.

18. „Ezt a virtuális valóságot az idő és a tér állítólagos eltűnése jellemzi, pontosan a kommunikációs kapcsolatok és az információk egyidejű elérhetősége, valamint a különféle civilizációkhoz, embercsoportokhoz tartozó egyének egymáshoz való – és a technológiák által lehetővé tett – közelkerülése miatt. Persze azt nem ildomos megemlíteni, hogy ezek az ’új’ emberi kapcsolatok valójában nem emberiek, mert kizárják az egyének közvetlen jelenlétét, vagyis az egymás közelségéből eredő párbeszéd, eszmecsere, vita, megértés, sőt még érzelmi kapcsolódás lehetőségét, gesztusok, mimika, vagy egy személyiség által keltett benyomás révén. A 21. századi konzervativizmus a virtuális valóságról való beszédet csak mesének tartja, melyek a tudományos fikciós regények szerzőitől erednek. Valóság csak egy van, s ez az univerzum valósága, amelyben élünk, s amelyben emberek élnek mióta megvan az a világ, értve ezen a spirituális, mentális és fizikai valóság összességét.” In: Segesváry 66.o.

19. „Ennek a fejlődésnek az eredménye az a helyzet, hogy olyan vállalatoknak, mint például Bill Gates híres Microsoft-ja vagy a Yahoo, tőzsdei értéke áruforgalmuknak vagy tényleges bevételüknek oly mértékben többszöröse (százszorosa, ezerszerese, és így tovább), amely már csak a ’virtuális’ valóság fogalmának felel meg, de semmi köze sincs a ’valóságos’ valósághoz. Lehet-e ezt a fejlődést normálisnak minősíteni? Hiszen elég ennek a virtuális világnak az összeomlásához, hogy a tőzsdei árfolyamok egy pánik vagy egy fontos ország vagy térség gazdaságának válsága folytán (mint az 1987-es tőzsdepánik vagy az 1998 augusztusi, az orosz gazdasági válság okozta válság) olyannyira zuhanjanak, hogy értékük órákon belül elveszítse 80-90 százalékát (ezért van az, hogy Alan Greenspan, az amerikai központi bank, a *Federal Reserve* most nyugdíjba vonuló elnöke, unos-untalan felhívta a tőzsdén befektetők figyelmét erre a veszélyes anomáliára.)” In: Segesváry 67.o.

20. In: Segesváry 69.o.

21. In: Segesváry 71-72.o.

22. Walden Bello: *Visszavonulóban a globalizáció?* In: Eszmélet 74. (2007), 70.o. Fordította: Matheika Zoltán (A továbbiakban: Bello)

23. „Az IMF lényegében üzemképtelenné vált. Jól tudva, hogy az IMF siettette és súlyosbította az ázsiai pénzügyi válságot, a viszonylag jobb módú fejlődő országok egyre nagyobb hányada utasítja vissza az IMF által kínált hiteleket, illetve fizeti vissza a meglévő IMF-hiteleket lejárat előtt, miközben kinyilvánítják, hogy soha többé nem vesznek fel új hitelt a szervezettől. Ezek közé tartozik Thaiföld, Indonézia, Brazília és

Argentína. Mivel az Alap költségvetése nagyban függ a nagy adós országok törlesztéseitől, a bojkott gyakorlati következménye az egyik szakértő szerint „a szervezet költségvetésének rendkívüli mértékű összezsugorodása.” In: Bello 71.o.

24. In: Bello 74.o.

13 ➤ Sajtóvisszhang: Comitatus 25 konferencia *(folyt.)*

hogy létezik-e az EU-ban ma egy egységes közigazgatási szint? A biztos kifejtette, hogy ilyen egységes tér ma nincs az EU-n belül, azonban számos szankciót és előírást tartalmazó joganyag pótolja a hiányosságot. Bár a Maastrichti szerződés elsődleges célja az országok közötti kohézió erősítése volt, közösségi szinten az Európai Unió jóval szegényesebb eszköztárral bír, mint tagállami szinten. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a 20. századig a közigazgatás rendszer kizárólag belpolitikai kérdés volt, az egyes országok pedig ebben a témakörben nehezen adják fel autonómiájukat. A közösségi térre vonatkozó szankciók nem hatékonyak, egyrészt mert nem kényszeríthetőek, másrészt évekig elhúzódhat egy jogi eljárás. Navracsics úgy véli, a végrehajtás legcélravezetőbb eszköze az együttműködés lehet. Összegezve azt lehet mondani, hogy a közösségi tér interakcionális szinten már létezik (megfigyelhető a tagországok közötti egyre intenzívebb kapcsolatfelvétel), kialakulásáról azonban még nem beszélhetünk.

Kovács Zoltán területi közigazgatásért felelős államtitkár a közigazgatás országon belüli átalakulásáról számolt be. 2010 tavaszán a magyar közigazgatás helyzetét a túlburjánzott, bonyolult rendszer jellemezte, a bürokráciáról pedig inkább a gyomoridegre asszociáltak az állampolgárok, mintsem a gördülékeny ügyintézésre. Az államtitkár hozzátette, ma sem értük még el az optimális szintet. Úgy véli, a kormány és az állampolgárok közti bizalom feltétele az ország átlátható és stabil működése. A bürokrácia helyzetének javításához többek között új közigazgatási magatartásformára van szükség, továbbá a közigazgatás rangjának visszaállítására, a minisztériumok számának csökkentésére, illetve az államigazgatási és önkormányzati feladatok szétválasztására. Az államigazgatási szervezetrendszer átalakítását célzó Közigazgatás- és Közszolgáltatásfejlesztési Stratégia és Operatív program egyaránt az emberek bizalmát élvező szolgáltató állam létrejöttét segíti elő.

A rendezvényen előadást tartott Pálné Kovács Ilona, az MTA levelező tagja, Nemes Nagy József, az MTA doktora, Lendvay Endre, a Responsum Kft. ügyvezetője (ld. e számunkban megjelent tanulmányaikat – a szerk.) és Zongor Gábor is. (Forrás: <http://www.vehir.hu/cikk/36018-a-kozigazgatas-helyzete-orszagon-innen-es-tul>)